

zgodovine, naj bi literarnozgodovinske naloge predstavljale »preglede čez širšo snov ali pa samostojne rešitve zastavljenih vprašanj«, in za primer iz protestantovske književnosti navedel naslov Delo in pomen naših protestantov (Zglašena sinteza). Nemška metodičarka Suzana Engelmann pa je bila že v dvajsetih letih tega stoletja za omejitve literarnozgodovinskih tem, zlasti takih, ki presegajo dijakovo zmogljivost in so le reprodukcije profesorjevih besed. Zaradi odmaknjenosti protestantovske književnosti bi dijakom ne kazalo dajati nobene ože opredeljene literarne naloge, ne domače, še manj pa šolske. Pač pa Mamuzič (Ogledi iz srpsko-hrvatske nastave u srednjim školama, Beograd 1939) v poglavju o spisju govori o literarnih oznakah bodisi posameznih pisateljskih osebnosti, bodisi odlomka iz življenja, kakor so ga dijaki mogli spoznati iz kakega dela. Taka vrsta spisja bi se v našem primeru gotovo obnesla in bi poživila pouk (Kako si predstavljam Primoža Trubarja, Trubar piše prvo slovensko knjigo, Dalmatin pripravlja Biblijo in podobno). Pri takem literarnem opisu mora dijak združiti znanje s fantazijo, ki mu oživi osebnost in njeno delo. Njegova aktivnost je s tem nedvomno mnogo večja, večje pa bi bilo bržkone tudi veselje, s katerim bi se lotil dela. Take naloge so nekako na meji med prostim in literarnozgodovinskim spisom. Da dijaki vedo, kaj od njih pričakujemo, jim pojasnimo, naj napišejo sestavek, ki bi mogel imeti podnaslov: Odlomek iz povesti ali romana. Bil bi seveda poskus, kako se kaj takega obnese. Ta ali oni, ki ima rahlo pisateljsko žilico in bogatejšo domišljijo, utegne sestaviti kar zanimivo literarnozgodovinsko zgodbo.

Časovno bi poglavje o slovenski protestantovski književnosti lahko razdelili na devet šolskih ur. Za uvodno poglavje o vzniku in razvoju reformacije na Slovenskem bi porabili eno uro, za Trubarja tri (v ta okvir bi spadalo tudi glavno seznanjanje z jezikom in pisavo naših protestantov), za Krelja in Bohoriča po eno uro, za Dalmatina dve (eno uro za ogled Biblije v muzeju), zaključno sintetično poglavje o pomenu protestantizma pa bi tudi zahtevalo eno uro.

Lino Legiša

PREZRT FELJTONIST POKLUKAR

V ljubljanskem Narodnem muzeju imajo shranjeno zapečateno škatlo in v nji predlog za občeslovanski in vesoljni alfabet. Dobrih sto let že zastonj čaka, da se bo kdo odločil in prinesel tri tisoč goldinarjev, ki so določeni za odkup, s katerim bi osrečil v pisavi tako neenotno človeštvo. Ne vem, koliko bi bilo treba plačati danes, ko goldinarjev ni več, morda bi se po toliko slabih zamenjavah celo uredilo, da to ne bi bil velik denar. Ali če se že svoj čas niso zmenili za ta izum, kaže, da se tudi zdaj ne bojo. Bogoslovni profesor Jožef Poklukar, ki je njegov avtor, se je trudil že od konca dvajsetih let, preden je prišel 1851 s svojim prvim predlogom na dan. Za njim je do 1861 poskusil srečo še osemkrat, vsakokrat z nekaj predrugačenim sistemom. Kolikokrat je dal rezati nove črke in s tiskanim zgledom dokazoval porabnost in imenitnost svoje rešitve, naletel pa je na gluha ušesa tako v Münchnu kakor v Moskvi, kamor se je obrnil, in seveda prav tako doma. Tu je Bleiweis še to pripominjal, da je škoda denarja, ki ga je učenjak izdajal za take poskuse, ker bi se bil z njim drugače bolj zaslužen zapisal v našo literaturo, če bi ga bil porabil

za kaj bolj potrebnega. Mož ni odnehal, ni znižal cene ali celo ponujal denar tistemu, ki bi se zavzel za njegov črkopis v muzejski škatli, ki čaka in bo čakal kot slovenski kuriozum, ker ga ni, ki bi ga mikalo, da bi uredil formalnosti in zapuščino odprl, si jo ogledal ali se ž njo okoristil.

To delo dolgih let nam velja za čudaštvo, podobno, kakor so tista, ki jih je počenjal njegov prijatelj Jakob Zupan. Poklukarja gotovo ne priporoča posebno. Zanimivo pa je vendarle, ker je s prejšnjimi poskusi vred, od Kopitarja sem, izraz slovenskega prizadevanja, da bi premagali občutek manjvrednosti in s svojim deležem pri zedinjevanju predvsem slovanskih narodov dokazali svojo pomembnost. To so bili precej naivni pogledi, daleč od trezne in zrele narodne politike.

Kakšne prevelike jasnosti ne kaže tudi njegov predlog fonetičnega pravopisa, čeprav je pri tem izrekel nekaj sodb, ki niso kar tako in jih velja še danes preudariti. Že sama misel, ki jo je prvič zapisal in skušal izpeljati v Novicah 1847, je vredna, da se ustavimo pri nji, ker je zrasla iz žive skušnje — profesor je učil bogoslovce cerkvenega pastirstva in s tem slovenskega govorništvu, sam se je poskušal v pisanju in zraven gledal, da bi tekla beseda izobrazeno in hkrati naravno, pa je moral zadevati na vprašanja »pisavnega« in pogovornega jezika, ki sta že takrat silila narazen ali pa si spodrezovala naravne korenike. Praktična rešitev, kakršno je pokazal Poklukar v svojih spisih, bi bila lahko dokaz, da Slovencem take »revolucije« ne bi bile tako nevarne in nemogoče, kakor nas radi strašijo, ker izobraženec zlepa ne bo podiral enotnosti pisnega jezika, kjer je sprejemljiv in zares utrjen. Ne bo torej silil nazaj v narečje, ker je v svoj govor sprejel tudi oblike, ki jih od doma ni prinesel, ki jih je pa vendarle znal organsko zlit. Upiral se bo pa takim, ki niso zadosti podprte ali so preumetne, da bi jih čutil kot žive. Zato si je vredno še danes ogledati nekatere misli, ki jih je zapisal 1849 v Novicah. Že naslov sestavka je priča, da občutja, ki jih imamo pri našem pisanju, niso tako nova. »*Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovo dali?*« se sprašuje ž njim. Držimo se etimološke pisave, pravi, ker menimo, da se bližamo drugim slovanskim narodom. »Pa kaj pomaga, se bližati, če se jim vunder nikoli ne približamo. Kaj pomaga, končne zloge besedi, kateri k umevnosti našiga jezika pri drugih narodih malo ali nič ne prizadenejo, drugači pisati, če pa besede in zlog (Syntax) slovila zmirej ravno tisti ostanejo? — Če to šego pisanja stanovitno ohranimo, ne bomo čez sto let drugim narodom nič bližej, kakor smo sedaj, ali pa, kakor so naši predniki pred sto leti bili.« Ljudstvo bo tako in tako govorilo kar naprej po starem. Zraven pa se tako drugim odmikamo. Taka pisava tudi ni dosledna in je bravcem povečini tuja, tuja tudi drugim narodom. »Pisanje namreč je namestilo govorjenja; komu pri govorjenji le na misel pride, de bi hotel svojim poslušavcam izvirki ali sklanjanje besedi naznanovati? ja kdo bi nē bil zasme-hovan, ki bi zavolj teh dveh namenov na tanjko tako govoriti hotel, kakor sedaj pišemo! — Če tedej v govorjenji za nepotrebno, ja clo smešno spoznamo, izhod in sklanjanje besedi na znanje dajati, s kakšno pametjo zamoremo to za potrebno soditi v pisanji, ktero je vunder po vsim prepričanji le namestilo govorjenja!«

Res je, da si z nekaterimi drugimi mislimi ne bi mogli prav pomagati, ker ne veš kaj početi recimo s pravilom: »Piši tako, kakor se prav govori, kakor omikani ljudje sploh govore ali kakor slovna (grammatika) veleva.« Zakaj ta pravilnost se še ni mogla nanašati na ustaljeno rabo v omikani družbi in jo je bilo treba še določati po teoretičnih merilih, kakršna je razglašal že Kopitar.

V jeziku naj bi namreč skrbeli za mehkost in lepoglasnost — kot ideal je bil takrat pred očmi italijanski jezik — in po takih podedovanih, nekritičnih merilih je ravnal Poklukar tudi svoje pisanje; po njih je mogel zapisati tudi sodbo, da bo skupen slovanski »pisavni« jezik za omikano družbo srbski, ker je pač najmehkejši, najplemenitejši in najlepši in bi ga bilo treba zato vpeljati v šole — ne da bi pri tem povedal, do kam bi po vsem tem segala oblast slovenščine. V obrambi našega jezika, ki jo je leto potem napisal v isti list, je sodil, da bi morali za zdaj, če bi bila v Ljubljani univerza, rabiti slovenščino za predmete, ki so v zvezi z ljudstvom, posebno znanje pa bi se obravnavalo v nemškem in nekaj v latinskem jeziku. Tako je bilo pač takrat tudi resnično stanje, zakaj za znanstven jezik so bili tu šele šibki zarodki. Iz prejšnjega pa se vidi, da se tudi sam ni otnesel romantičnih sanj o vseslovenskem jeziku; vendar pri tem ni mislil na umetno varjenje, ampak na priznanje enega izmed organskih jezikov, zraven katerega bi še zmerom živel naš, ki bi se pa tako rešil nevarnosti, da bi mu zaradi nekega nedosegljivega zblížanja vsiljevali tuje elemente, pri katerih tiste čase (in prav tako skoraj do danes) ni bilo videti nobenega enotnega sistema, ker si je vsak po svoje mislil zblíževanje in nismo bili zaradi tega nikomur od drugih Slovanov bližji, zraven tega pa smo s takim mešanjem zapuščali svoja tla in si brisali značaj samostojnosti. In vendar mu je bil Koseski mojster naših pevcev, pa čeprav so mu nekateri že takrat očitali, da se s svojo romantično zmesjo odtuja je slovenstvu. Prav tako moramo reči, da je Poklukarjevo besedišče na splošno zelo živo; včasih pa le ni mogel, da ne bi ustvaril nove besede za nov pojem, in vmes so tudi take, ki jih moraš imenovati čudne in komaj razumljive. Tudi »verzi«, ki jih je drobil v svoje pisanje, da bi ga povzdignil, mu niso dajali najboljšega spričevala, ker so bili kdaj prisiljeni in nejasni. Iz Kopitarjevega izročila je posnel včasih prav spodbudno, te čase pa že nekam nevarno domoljubno in samoljubno trditev, da je slovenščina »prvovirni«, to je nemešan jezik, in morda si je s tem jemal pravico, da je delal prav samoljubne in diletantske etimologije, ki so nadaljevale pri nas od nekdanj tako domačo rodoljubno laž, ker so štele za izvirno slovensko tudi to, kar je bilo očitno tuje. Škoda torej, da so se z nekaterimi precej treznimi in zdravimi sodbami mešali tudi prav nekritični in diletantski pogledi, spričo katerih Poklukar ni mogel dati organski rasti slovenščine tiste podpore, ki bi jo tedaj potrebovala. Tako pa so njegovi ugovori spričo naše nenaravne pisave izzveneli nekam v prazno.

Njegov poseg v jezikovna vprašanja je bil tako zaradi nekritično prevzetih pogledov brez prave trdnosti in zato tudi brez pravega pomena. Skoraj tako se je godilo tudi njegovemu leposlovnemu prizadevanju. Leta 1837 se je pripravljaj na to, da bi podomačil Jaysovo vzgojno povest Walter und Gertrud. Slomšek si jo je zelo želel in je pričakoval, da jo bo dobil od profesorja, ali ta ni imel vztrajnosti in najbrž tudi ne jasnega načrta, in tako se je zgodilo, da se je dela lotil Slomšek sam in kmalu poslal med ljudi svojega Blažeta in Nežico. Po kasnejšem pisanju bi človek sodil, da se je Poklukarju prirejanje take povesti zelo vleklo — to je prevečkrat slabost pridigarjev. In on je bil vendar profesor »duhovne zgovornosti«, kakor mu pravi Slomšek v pismu leta 1837, kjer ga hkrati šaljivo karakterizira. Opravičuje ga namreč, da se je na široko razpisal, ko je šlo za nepomembno dolžno vljudnost, saj sodi k njegovemu poklicu, da napravi pridigo tudi o travni bilki.

Ko so začele izhajati Novice, pa ni več zdržal v zatišju. Vendar je bilo vprašanje, s čim naj nastopi tam človek, ki se z gospodarskimi rečmi posebej

ni ukvarjal. Prešeren je tisti čas pisal Vrazu, da ga k listu niso povabili, da pa se tam tudi ne bi mogel uvrstiti med strokovne pisatelje, ker pač o gospodarstvu nima nobenega globokega znanja. Seveda ni šlo samo za pisanje o kmetijskih in rokodelskih stvareh. Poklukar si s tem ni delal takih pomislekov. Poslal je tja 1844 nekoliko bolj originalno moralistično pisanje (*Tretja beseda nekterih ljudi*), potem pa sestavek v nadaljevanjih *Perjatske vošila za naše domačine*, kjer je med drugim stregel listu tako, da je govoril, kako je bil po Nemškem in Laškem in videl tam boljši plug, ki zvrča brazde zmerom na »ravno tisto stran«. To je bil davek utilitarnosti, ki je vladala v Novicah. Pa saj to ni bil edini tak primer, ker naletimo v njih še na druge sestavke, ki so napisani kakor strokovno, pa se jim pozna, da je šlo pisatelju skoraj prav toliko, če ne še skoraj bolj, za lepo besedo in frazo (na priliko 1845: Njive pred zimo preoravati...). Tak davek je bila 1847 tudi *Prošnja farmanov do sojiga fajmoštra*, feljtonističen spis, ki se je nadaljeval skozi ves letnik. Drugo leto pa ga je kar zmanjkalo, čeprav mu še ni bilo konca. To je bila pravzaprav zgovorna pridiga o potrebi in koristi šole, vendar toliko nevsakdanja, ker ji je profesor skušal dati lice povesti. Moderniziral jo je tako, da je to govor poslušalcev župniku, v govoru pa obnavljajo ne samo njegove nauke, ampak povzemajo hkrati tudi njegove geste in mimiko. Premik gledišča je imel v sebi nekaj originalnega. Pripovedno ogrodje se sicer le prerado zgublja v pedagoškem in moralnem poučevanju, kakor se to dogaja v starih moralnih romanih, ali misel, da ž njim podpre in poživi splošno, abstraktno pisanje in ga vsaj nekaj priklene na določeno človeško stvarnost, je bila pozitivna. Saj homiletika brez pripovednih elementov že prej ni mogla shajati, tukaj pa si je iskala poti, ki bi tudi našemu govorništvu pomagala do večje literarne veljave, kakršno ima ta vrsta pri nekaterih narodih.

Kako je bilo mogoče po ti poti vzdigniti se iz pridige v leposlovno vrednost, je pokazal profesor že dve leti prej, ko je dal v Novice spis *Prilike ali primere*. Zasnoval ga je v obliki alegorije, kakor so pač to delali že zdavnaj, vendar je pokazal pri tem nekaj svojega, predvsem v živi upodobitvi. Pripoveduje namreč o govorniku, ki se na vrtu pripravlja na govor. Predenj pridejo Resnica, Nedolžnost, Modrost, Prevzetnost in Baharija in ga prosijo, naj bi jih čemu primeril. To mora napraviti tudi za Ponižnost, ali sredi njene hvale mu preseka besedo Sovraštvo. Ko pa preskuša pri tem svoje retorično znanje, ima komaj še časa, da se mu ukloni, ker bi ga sicer mahnilo, in skoči na stran, kjer se sreča s kraljico vseh čednosti — z Ljubeznijo in njenim spremstvom. To je nekje še zmerom utilitarno pisanje, saj gre za poudarek moralnih vrednot, vendar se loči od splošnega tipa po tem, ker čutiš tolikokrat veselje že nad samo podobo in besedo. Mikala ga je duhovita, živa pripoved, ki je nekd celo dramatična, in zato ni čuda, če hoče biti tudi beseda naravna, da bi se dalo govoriti o čutu za nekaj pogovorni jezik našega izobraženca, ki je moral tedaj obhajati Poklukarja in ki bi bilo zelo dobro, če bi ga takrat in kasneje še dosti dosti večkrat srečali.

Če moremo spisu pripoznati že leposlovno prizadevanje in literarne kvalitete, pa ne moremo prezreti njegovega homiletičnega rodovnika in ponekod še močnih ostankov te preteklosti. V istem letniku, samo da že prej, pa srečamo še *Pogovor zdraviga in bolniga kamna na tlaku zraven hiš (trottoir) v nekim mestu*. To pa je za Novice tistih let zelo nenavadno, prav presenetljivo, še danes živo pisanje. Oblika pogovora ni novost. Rabili so jo tam večkrat za poljuden pouk. Ali kar te prizadene, je to, da je tukaj utilitarnost duhovito po-

stavljena na glavo, da imaš sicer opravka z nekakšnimi nauki, ki pa so prišli po prav paradoksnih poti, in pri tem veš, da ne gre za nauk, ampak za užitek, ki ga daje parodistično zasukanje. Že to je bil pošten domislek, da je dal govoriti kamnu, čeprav so nekaj takega počele že moralistične basni nedavnih časov. Vendar gre tukaj za drugačno govorico. To je že precej meščansko, zares feljtonistično kramljanje, v sočni, nekam novi, moderni besedi, ne brez soli humorja, s kakršnim pripoveduje oškrbljeni kamen, kako se ga ogibajo posebno ženske nožice, da se ne bi spet spotaknile in si oškropile krila, kako pa imajo nad njim veselje perice in izdelovalci mila. Kakšna sreča, pravi z rahlo ironijo, da ni v velikem mestu, ker bi ga sicer kam vzdali, tukaj pa je varen, ker stavijo tlak domači, ne tuji, to je dobri zidarji. To pisanje je vredno, da ga dobi tudi današnji človek pred očmi.

Iz naše častitljive pridigarske tradicije bi bil lahko pogнал še marsikakšen bolj moderen, temu podoben sad, če bi bil imel vsaj malo podpore. Ali takrat pri nas niso imeli kaj prida čuta za tako delo. Bleiweis, vsaj tako je videti, ni imel besede pohvale. On se je navduševal nad dosti manj izvirno prozo Koseskega in ž njim še vrsta drugih. Slomšek, ki je bil s pisateljem velik prijatelj, bi bil imel rajši kaj moralno koristnega, medtem ko so bile to samo lepe, sicer ne ravno nepotrebne stvari. Obsoditi tega pisanja pa ni maral. »Zakaj pozablja naše Drobtince,« piše Bleiweisu 1847 o Poklukarju, »in jih ne obdaruje z nobenim doneskom, za kar bi bil kot profesor pastirne bolj poklican — kakor pa od brazd — tlaka i. t. d. za Novice pisariti. In če že dela eno — kar je treba pohvaliti — ni treba pustiti drugega.«

Tako se je zgodilo, da je šla ta najbolj originalna leposlovna proza, ki jo najdemo v Novicah pred 1848, skoraj neopaženo mimo. Tega niso bili krivi samo časi in okus noviških sodelavcev z njih urednikom vred, ampak tudi pisatelj sam, ki se mu je tako pisanje posrečilo skoraj po naključju, ker je kljub vsemu moderniziranju pridigarske zgovornosti to prizadevanje vse premalo jasno začrtano in zavedno, kakor bi rekli danes, in zato seveda premalo vztrajno. Svoje glavi profesor z Gorij pri Bledu je še z veliko večjo vnemo tratil čas za take zgubljene stvari, kakor je bil vesoljni alfabet ali diletantske etimologije, ki so bile tako priljubljene po farovžih, in kakor naključje je bila kasneje tudi tista »kratkočasnica« *Muha in krop*, ki so jo brali decembra 1862 v ljubljanski čitalnici. Kakšna je bila, pa nam poročilo ne pove.

Pogovor zdraviga in bolniga kamna

Zdravi kamen: Kako je že kej, sosed! Kako se počutite?

Bolni kamen: E kako bi se počutil! Bolehin sim, kakor vidiš; škerbe imam po vseh straneh, in oserče mi hoče skoperneti; skorej bi menil, da se me neduha misli prijemati.

Zdravi kamen: Če je temu tako, bote morebiti že kmalo dobri za penzijo.

Bolni kamen: Kogá, za penzijo! za penzijo praviš ti? To ti povem, da tega po nobeni ceni ne. Dokler je kej življenja v meni, hočem služiti, in svojo dolžnost spolniti.

Zdravi kamen: Po svoji priprostosti bi jest mislil, da ta ne spolni svoje dolžnosti, kateri ljudem le v spotiko služi.

Bolni kamen: Prav si rekel: po svoji priprostosti; zakaj vi mladi, kakor čutim, ne mislite deleč. Res je sicer, da, kader dež gre, voda globoko po mojih rebrih stoji; vunder še ne tako globoko, da bi komu čez škornjice notri šla, kader v mé stopi. Kar pa ženski spol zadene, znajo gospodične tako drobno gledati, da vselej, kader je kej vode v meni, nožico prav lično čezme preneséjo, kakor da bi grofnje bile iz poglavitnega mesta.